

*Թորգոմ Աղանյան, պ. գ. թ.
ՀԱԻ*

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹՆԵՐԻ ՊԱՅՊԱՆՄԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԷԿՈԼՈԳԻԱՅԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՏԱՂԵՏՅԱՆ ԳՅՈՒՄՐԻՈՒՄ

Հոդվածը նվիրված է ետադետյան Գյումրու մշակութային ադապտացիայի, մշակութային ավանդույթների պահպանման և մշակութային էկոլոգիայի խնդիրների վերլուծությանը: Ներկայացվել են աղետից հետո մշակութային կյանքի զարգացումները, արվեստի տարբեր տեսակների ներգործությունն ու ազդեցությունը աղետյալների հոգեբանական վերականգնման և հարմարողական գործընթացներում: Քննարկվել է նաև Գյումրու մշակութային էկոլոգիայի ու մասնավորապես ձևափոխված կենսական միջավայրի կամ մշակութային լանդշաֆտի կարևոր նշանակությունը մարդկանց ինքնագգացողության և հատկապես երեխաների գեղագիտական ճաշակի ձևավորման վրա:

Հիմնաբաներ՝ մշակութային էկոլոգիա, մշակութային լանդշաֆտ, երկրաշարժ, Գյումրի, վերականգնում, հարմարվողականություն, արվեստ:

1988 թ. Սպիտակի երկրաշարժի հետևանքով հազարավոր մարդիկ ոչ միայն նյութական և ֆիզիկական կորուստներ ունեցան, այլև կրեցին բարոյա-հոգեբանական, սոցիալական զրկանքներ: Ստեղծված նոր իրադրությունը փոխեց մարդկային հանրության նորմերը, արժեքներն ու համոզմունքները: Զգալի փոփոխություններ կատարվեցին հատկապես մշակութային արժեքների կողմնորոշումներում:

Աղետի գոտու վերականգնումը չի սահմանափակվում միայն տնտեսական և սոցիալական խնդիրների լուծմամբ: Նոր իրադրությանը հարմարվելու գործընթացում պակաս կարևոր չեն մշակույթի էկոլոգիական գործառնություններն ու նշանակությունը: Բնական միջավայրի փոփոխություններին մշակույթի համապատասխանությունն ու ժառանգորդությունը համարվում է մարդու բնական, սոցիալական և *լեռնային* վերափոխություններին հաջողությամբ ադապտացվելու անհրաժեշտ պայման՝ հանրության առաջընթացի և կայուն զարգացման գրավականը:

Մշակույթն ունի հարմարողական համակարգեր և մեխանիզմներ, որոնք կայունացնում են վիճակը և պաշտպանում օտար մշակույթների անմիջական ազդեցություններից և որպես մեկուսացման արդյունք՝ լճացումից: Մարդիկ անցյալից ստացել են մշակութային մեծ ժառանգություն, սակայն հաճախ չեն կարողանում զգալ դրա ներկայությունն իրենց կենսական տարածքում և տրամադրության տակ ունենալով հարուստ հոգևոր-բարոյական փորձ՝ ի վիճակի չեն այն ճանաչելու, յուրացնելու և կիրառելու՝ իրենց կենսամիջավայրը առավել

լավ կազմակերպելու համար: Նոր՝ խիստ փոփոխված պայմաններում այդ փորձն արդեն չի կարող օգտագործվել նախկին ձևերով և չափերով: Նախկին արժեքներից ու նորմերից գիտակցված կամ չգիտակցված հրաժարումը, ինչպես ցույց է տվել մարդկության փորձը, հղի է ամենավտանգավոր հետևանքներով¹:

Ադապտացիոն գործընթացները նպաստում են ներքին և արտաքին միջմշակութային փոխանակումներին և դրանց հավասարակշռությանը: Հետևաբար այդ գործընթացների արդյունավետ աշխատանքից է կախված մշակութային տարածության կայունությունն ու ամբողջականությունը: Հարմարվող մշակույթի կողմից նորի ընկալման արգելափակումը կամ այդ ուղղությամբ ոչ-հետևողական քաղաքականությունը առաջ են բերում նոր խնդիր՝ սոցիալ-մշակութային մարզինալությունը: Դառնալով զանգվածային երևույթ՝ հանրության մարզինալ խմբերը ստեղծում են սեփական հակամշակույթ՝ որպես այլընտրանք պաշտոնականին, ինչն ակնառու կերպով ցույց է տալիս սոցիալական և մշակութային տարածության պառակտվածությունը²: Դրա վառ օրինակ կարելի է համարել Գյումրու տնակային թաղամասերի մշակույթը: Մինչ օրս աղետի գոտու 4000-ից ավելի ընտանիք ապրում է տնակներում, իսկ տնակային կյանքը հոգեբանության վրա ազդող գործոն է՝ տարիների ընթացքում բնակչության մեջ ձևավորելով յուրատեսակ «տնակային մշակույթ», որը ոչնչով չի համապատասխանում ազգային ավանդական մշակույթի՝ ժողովրդի մեջ եղած պատկերացումներին:

Մշակութային էկոլոգիայի խնդիրների մեջ առաջնային տեղ է գրավում շրջապատող միջավայրի նյութական, մշակութային-առարկայական ճիշտ և գեղագիտական կազմակերպումը: Իրեն շրջապատող տարածքում տարրական կարգուկանոնը և մաքրությունը նպաստում են մարդու մոտ լավ տրամադրության վերականգնմանն ու պահպանմանը, հոգեկան հավասարակշռության և ապագայի նկատմամբ վստահության ձևավորմանը³:

Հույզերն ու զգացմունքները էկոլոգիական գիտակցության գոյատևման միջոցներն են, ուստի կենսական միջավայրի կամ մշակութային լանդշաֆտի զգայական ընկալումը հիմնարար նշանակություն ունի մարդու համար: Տվյալ դեպքում ինքնազգացողությունը դիտվում է որպես աշխարհում մարդու գոյության համեմատաբար կայուն բնութագրիչ: Ինքնազգացողությունը ձևավորվում է հուզական հիշողության մեջ պարբերաբար կուտակվող անթիվ տպավորությունների և ապրումների ազդեցությամբ, որոնք առաջանում են կենսամիջավայրի յուրահատուկ բնութագրիչների ու բովանդակության հիման վրա: Որպես օրինակ՝ բերենք նկարիչ Սամվել Գալստյանի զգայական հիշողությունը նախաերկրաշարժյան Գյումրու՝ Լենինականի մասին. «Քաղաքն էր անսրտի մեջ, թե՛ անսրտը քաղաքի՝ դժվար է ասել... Մեր թաղում՝ Անսրտավանում,

1 Հմմտ. Полторанина 2001.

2 Полторанина 2001.

3 Бгажников 2010, 247.

երեք անստապիս շերտ կար՝ հատուկ՝ քաղաքը հյուսիսային քամիներից պաշտպանելու համար: Շարքվանները անստապիս այդ ֆոնի վրա կառուցեցին: Բուլվարային հետաքրքիր միջավայր էր սրելոված, տոնավաճառներ էին կազմակերպվում, մի հար տոնակարարություն էր: Սիրահարվել էի Գյումրուն, — ասում է նա: — Արհեստների քաղաք է, իսկ երբ արհեստը արդեն պաթոլոգիայի է հասնում, դրանից վեր արվեստն է ծնվում»⁴:

Ինչպես տեսնում ենք, բնությունը մեծ ազդեցություն է ունենում մարդու ինքնազգացողության վրա, քանի որ նա բազմակողմանիորեն կապված է բնության հետ, կարելի է ասել, բնության փոքրիկ մասնիկն է: Բնությունից կախվածության հուզական զգացումը ենթագիտակցորեն ապրում է մարդու մեջ, բնության գործոնները հզոր բարենպաստ ազդեցություն են գործում մարդու հոգեկան, ֆիզիկական վիճակի և տրամադրության վրա:

Միաժամանակ, մեծ վստահ են հասցնում մշակութային լանդշաֆտի ազդեցիկ, բարձրժողի հատվածները: Հայտնի է, թե մարդու հոգեկերտվածքի վրա ինչ վատ ազդեցություն են թողնում կեղտոտ, քանդված փողոցներն ու անցուղիները, բակերում և շենքերի մուտքերի մոտ կուտակված աղբը, կիսակառույցները կամ կիսավեր կառույցները, արհեստական լճակները, որոնք վերածվել են կեղտոտ ճահիճների, աղբի հավաքատեղիի վերածված այգիները, զբոսայգիները և պուրակները⁵:

Ցավոք, նման պատկերներ այսօր էլ կարելի է տեսնել Գյումրիում. դեռևս կանգուն են երկրաշարժից ավերված բազմաթիվ շինություններ, ամայացած ու աղբակույտերով լի այգիներ, չգործող շատրվաններ և աղետի այլ հետևանքներ, որոնք խաթարում են վերականգնվող քաղաքի ճարտարապետական դեմքը: Իսկ տնակային թաղամասերը ապամշակութային լանդշաֆտի դասական օրինակ են. դրանց միջավայրում տասնամյակներ շարունակ ապրող մարդն այլևս ուրիշ կերպ է ընկալում մշակույթը: Այստեղից՝ եզրակացություն, որ անհրաժեշտ է բարելավել կենսական միջավայրի ցուցանիշները ոչ միայն բժշկական ու կենսաբանական, այլև բարոյահոգեբանական տեսանկյունից, որպեսզի մարդկանց մեջ առաջանա երջանկության, հարմարավետության և ապագայի նկատմամբ վստահության հնարավորինս ամենաբարձր զգացումը:

Ետերկրաշարժյան Գյումրու, ինչպես և անցումային շրջանում գտնվող այլ քաղաքների ամենաբնորոշ գծերից մեկն այն է, որ այստեղ մի կողմից՝ դեռևս գործում են նախկին սոցիոմշակութային արժեքներն ու նորմերը, մյուս կողմից՝ հանրային կյանքի վրա սկսում են ազդեցություն թողնել նաև նոր՝ դեռևս վերջնական որակական որոշակիություն չստացած սոցիոմշակութային կարգավորիչները: Նման դեպքերում առկա սոցիալականացված մշակույթը բախվում է այն միջավայրին, ուր գործում են վարքի այլ շարժառիթներ ու սկզբունքներ: Ընդ որում, նոր մշակույթի ազդեցությունը կարող է պայմանավորված լի-

4 https://www.armenianow.com/hy/society/the_spitak_quake/50443/spitak_earthquake_gyumri_culture.

5 Հմմտ. Бражников 2010, 251.

նել ինչպես մշակութային գլոբալիզացիայի, այնպես էլ «ավանդական» կենսա-
ձևի նորացման արդյունքում առաջացած սոցիալական փոփոխություններով:
Մարդիկ հայտնաբերում են, որ իրենց նոր գործելակերպը հակասում է նախորդ
սոցիոմշակութային նորմերին: Եւ քանի դեռ նոր կենսակերպը չի ամրագրվել
նոր մշակութային նորմերում, ավանդական մշակույթը կորցնում է ինքնըստին-
քյան ենթադրվող լինելու իր հատկությունը՝ վերածվելով պրոբլեմատիկի, պար-
տադրվողի և հնացածի⁶:

Հոգևոր մշակույթը ցանկացած հանրության մեջ կարգավորում և բավա-
րարում է անհատի հումանիտար, գեղագիտական և նեղ առումով՝ հոգևոր պա-
հանջմունքները: Այս առումով՝ Գյումրին ևս բացառություն չէ, եթե հաշվի առ-
նենք այն հանգամանքը, որ երկար ժամանակ քաղաքը համարվել է Արևելյան
Հայաստանի մշակութային կենտրոն, քանզի և՛ նախախորհրդային, և՛ խորհրդա-
յին շրջանում քաղաքն աչքի էր ընկնում իր մշակութային բազմապիսի ձեռքբե-
րումներով, աշխույժ մշակութային կյանքով և հայտնի գործիչներով: Նշված ժա-
մանակաշրջանում հայ մտավոր և մշակութային ընտրանու զգալի մասը Գյում-
րի-Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի ներկայացուցիչներ էին: Սակայն ձեռքբե-
րումները չէին սահմանափակվում միայն անհատներով. դրանք առկա էին
մշակույթի բոլոր ասպարեզներում՝ կինո, թատրոն, գրականություն, ճարտա-
րապետություն, երաժշտություն, կերպարվեստ, ժողովրդական արվեստ, ինչ-
պես նաև կրթության ոլորտ:

1960–1980-ականների՝ բնակչության բարեկեցության աճը պայմաններ
ստեղծեց քաղաքային բնակչության նոր կերպարի ձևավորման համար. դա
ինքնահաստատված, կայուն կենցաղով ապրող, իր աշխատանքային ու հանգըս-
տի ժամանակը կազմակերպող, ընտանիքում ու հանրության մեջ իր որոշակի
դիրքն ունեցող *լենինականցի* էր: Պատահական չէ, որ երկրաշարժից հետո
բնակչության հիշողության մեջ քաղաքը պահպանվել է որպես «դրախտային»
բնակավայր, ուր ամեն ինչ կանոնակարգված էր, կյանքը ընթանում էր բնական
հունով (երեխաները գնում էին մանկապարտեզ, դպրոց, մեծերը՝ աշխատանքի)
և բոլորը երջանիկ էին ու անհոգ, որովհետև բոլոր քաղաքացիներն ունեին
իրենց սիրած զբաղմունքները և հարգանք էին վայելում⁷:

Երկրաշարժն ավերեց ոչ միայն քաղաքը, այլև խախտեց քաղաքային
մշակույթի համակարգը: Փոփոխությունների մի մասը կրեց ժամանակավոր,
անցողիկ բնույթ և ընկրկեց հաստատուն ավանդույթների առջև, իսկ մյուս մասն
էլ, հարմարվելով նոր իրապայմաններին, սկզբում շերտավորվեց, հետո էլ միա-
ձուլվեց եղածին՝ նոր երանգ տալով ավանդութային հիմնականաբան: Հետևե-
լով ավանդույթների փոփոխման բնույթին՝ կարելի է նշել, որ թե՛ երկրաշարժը,
թե՛ նոր տնտեսաձևին անցնելու ընթացքը զգալիորեն անդրադարձան և անդ-
րադառնում են արդի մշակույթի ձևավորման վրա: Կենցաղի տարբեր ոլորտնե-
րում կատարված փոփոխությունները նշանակալիորեն ներագդեցին որոշ

6 Ղարազուլյան, 2002, 92:

7 Шагоян 2007.

իմաստով հաստատուն դարձած ընդհանուր մշակույթի վրա՝ երբեմն խարխալելով ու վերացնելով կարծես մնայուն համարվող ծեսերն ու սովորությունները, իսկ երբեմն էլ վերականգնելով արդեն մոռացված ավանդույթները: Ավանդույթների և սովորությունների մեջ դիտվում են նաև այնպիսի փոփոխություններ, որոնք հնի և նորի՝ երբեմն ոչ ներդաշնակ *սինթեզում* են⁸:

Ինչ խոսք, ազգային ծեսերն ու տոները, ժողովրդական արհեստներն ու արհեստավորական ավանդույթների պահպանումը նպաստում են բնակչության հոգեկան հավասարակշռմանը, հզորացնում քաղաքի հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմները, ակտիվացնում ներքաղաքային մշակութային կյանքը, ստեղծում միջմշակութային հաղորդակցման հնարավորություն՝ նոր սերնդի մեջ դրական վերաբերմունք ձևավորելով ավանդական արժեքների հանդեպ և նպաստելով ավանդույթների փոխանցմանը:

Արտակարգ պայմաններում, երբ մարդն ապրում է բարձր նյարդային լարվածություն, մեծ նշանակություն է ստանում հոգեկան աղապտացիայի ունակությունը, իսկ հոգեկան *կոնֆլիկտ*ների հաղթահարման հատուկ ձև կարող է դառնալ արվեստը: Արվեստի ստեղծագործության ընկալումը բերում է ներքին լարվածության թուլացման, օգնում է վերականգնելու հոգեկան հավասարակշռությունը: Քաղաքի գիտական և մշակութային գործիչները փաստում են, որ մշակույթը Գյումրում կենդանի օրգանիզմ է, որն ապրելու, շարունակվելու, արարելու և ստեղծագործելու ուժ տվեց աղետյալներին. «*Թվում էր՝ սարեսար սպառեց խոնարհված քաղաքի հարմարվողական կարողությունները, բայց տոները և տոնական մշակութային դրսևորումները գյումրեցու կյանքում ինքնամաքրման ու ինքնահասարակության նշանակություն են ձեռք բերել: Ստեղծածար քաղաքը՝ ազգային ինքնություն ու արժեքներ կրող, իր պարմամշակութային ժառանգությամբ ու ավանդական մշակութային նկարագրով կարող է դառնալ ժամանակակից արվեստի միջազգային կենտրոն*»⁹:

Մշակութային յուրօրինակ էներգիան Գյումրու բացառիկ այցեքարտն է: Այդ է վկայում Շիրակի մարզպետի խորհրդական Հասմիկ Կիրակոսյանի հիշողությունը. «*Երկրաշարժից 5 ամիս անց Սպիվակովի համերգն էր: Դագաղները դեռ քաղաքում դրած են, մարդ կա՝ դեռ իրա մեռելին չի գտել, լացում եմ, կ'ըսեմ՝ մարդ չի գա: Սպիվակովը կ'ըսեր՝ մի՛ք նեղվեք, մե քանի հոգի էլ էղնի՝ կնվագեմ: Մեկ էլ տեսնիմ՝ կամաց-կամաց դռների միջից, սև շալերով կանայք, սև տոլլուսներով, փռշուր տղամարդիկ գերեզմաններից գոքան ու գոքան: Սպիվակովի դեմքից արցունքները կ'երթային, կ'ըսեր. «Տո էս ինչ ժողովուրդ են, էս ինչ քաղաք է, գերեզմանոցից՝ դահլիճ»: Բնչ ծափերով դիմավորեցին... Այս տարվա համերգին տեսավ ծաղիկներով դահլիճ, սիրուն հագած մարդիկ, բայց սասց. «Ամբողջ կյանքում էն օրը չեմ մոռանա»¹⁰:*

8 Սեդրոսյան 1997:

9 Սահակյան, Հովհաննիսյան 2016, 163:

10 https://www.armenianow.com/hy/society/the_spitak_quake/50443/spitak_earthquake_gyumri_culture.

Երկրաշարժից մեկ տարի անց՝ Գյումրում բացվում է «Սթիլ» կերպար-վեստի թանգարանը, որտեղ առաջին «մոդեռն արթ» ցուցահանդեսն անցկաց-նում են «դվիժոկ»-ով: «Քանդութարարի քաղաք, մարդիկ՝ վշտի մեջ, գերեզման-ներ կ'երթան, սիրտ ու հավես չունին ցուցահանդեսի, թանգարանի: Տեսակնե-րում կ'սպրին, ժողովուրդը սոված է, ապագա չկա, լույս չկա, ու հանկարծ մե լուսավոր սրահի մեջ կ'ընեսին արվեստի գործեր, ընդ որում՝ մոդեռն արթ: Թանգարանը սրեղծվեց, որպեսզի ցույց տար, որ կյանքը շարունակվում է: Մենք չմեռանք, ով որ կենդանի՝ կլցնե նաև մեռածների տեղը: Ըսիք կյանք էր, էս թանգարանը, էս թատրոնը՝ ըսոնք կապացուցեն, որ կյանքը չմեռավ», – պատմում է թանգարանի տնօրեն Արթուր Մկրտչյանը:

Դերասանուհի Անահիտ Քոչարյանը հիշում է. «Երկրաշարժից հետո մեր թատրոնի կազմն ամբողջովին փոխափոխվեց Երևան: Մեկ տարի անց վերա-դարձանք Գյումրի՝ Շեքսպիրի «Սիրո ապարդյուն ճիգերը» ներկայացմամբ: Փորձել էինք մի քիչ ավելի ուրախ ներկայացում անել: Վախով էինք սպասում առաջին օրվան. մ կորստի վիշտն էր թարմ, մ քաղաքն էր ավերակ: Ո՞ւր պետք է ընդունեք հանդիսատեսը, կգնա, թե՛ ոչ: Բայց պատկերացրեք՝ վարագույրը բացվեց և լեւի-լեցուն դահլիճ տեսանք»¹¹:

Հասմիկ Կիրակոսյանի վկայությամբ՝ երկրաշարժից հետո մշակույթում մեծացավ պրոֆեսիոնալիզմը: «Ի հեճուկս բնության արհավիրքի՝ մշակույթը կարծես ավելի ուժեղացավ, որ պահի ժողովրդին: Երկրաշարժից հետո պակա-սեցին ինքնագործ խմբերը՝ կապված արտադրական մակերեսների ոչնչաց-ման հետ: 1988-ից հետո ավելացան պերական նվագախմբերը՝ սիմֆոնիկ, ժո-ղովրդական. այսօր արդեն թանգարանների թիվը հասնում է 9-ի, ավելացել են պրոֆեսիոնալ խմբերը»¹²:

Քաղաքի մշակութային մթնոլորտի ձևավորմանը մեծապես նպաստում են երկրաշարժից հետո ստեղծված՝ Երևանի պետական երաժշտանոցի, Կինոյի ու թատրոնի պետական և Գեղարվեստի ինստիտուտների առկայությունը, որոնք տեղավորված են Լորիս Շահավորյանի հանգանակությամբ վերանորոգ-ված շենքում:

Չնայած սոցիալ-տնտեսական վատ պայմաններին՝ Գյումրու արվեստի դպրոցներն ու գրադարանները լեցուն են աշակերտներով: Դեռևս տնակային թաղամասերում ապրող 4000 անօթևան գյուրեցիները կարևորում են երեխա-ների դաստիարակության գործում հոգևոր արժեքների նշանակությունը: Մեր-կուրովի անվան նկարչական դպրոցի վատ պայմաններում 60 երեխա է սովո-րում: Դպրոցի տնօրեն Սամվել Գալստյանն ասում է, որ ուժեղ սերունդ է գալիս՝ ուժեղ ինքնարտահայտմամբ. «Զարմացած եմ էս ջահելների մրաժողության

11 Փաստորեն, թատրոնը փրկեց մեր կյանքը. Անահիտ Քոչարյանը՝ 1988թ. Գյումրու աղետի մասին. <https://www.aysor.am/am/news/2015/12/07/>

12 https://www.armenianow.com/hy/society/the_spitak_quake/50443/spitak_earthquake_gyum-ri_culture

վրա, ֆանտաստիկ բաներ են մտածում՝ էն որ շունչդ կտրվում է, էն որ տիեզերական է լինում»¹³:

Այսպիսով, Գյումրու (և ոչ միայն նրա) բնակչության մեջ նկատվում է կենցաղի և մշակույթի վերընձյուղման երկվություն: Կյանքի բոլոր բնագավառներում որոշակիորեն պահպանվում, նույնիսկ յուրահատուկ զարգացում է ապրում ավանդականը, որի հետ համաձուլվում է ժամանակակիցը: Սակայն արդի կենցաղի շատ տարրեր միայն շղարշ են ավանդականի շուրջը, որոնք ժամանակի ընթացքում կարող են փոխարինվել ուրիշներով: Հաստատուն է միայն այն, ինչ բխում է գյումրեցիների խորքային նկարագրից:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՂԱՐԱԳՈՒԼՅԱՆ 2002

Ղարազույյան Ա. Լ., Սոցիոմշակութային անորոշությունը տրանսֆորմացիոն գործընթացների համատեքստում // Անցումային հասարակություն. սոցիոմշակութային փոխակերպումներ (խմբ. Է. Հարությունյան), Երևան, «Նոյյան տապան», 2002, 89–104:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ, ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ 2016

Սահակյան Կ. Ա., Հովհաննիսյան Ռ. Գ., Ստեղծարար քաղաքը՝ ազգային ինքնության ու արժեքների կրող (Գյումրու օրինակով) // ՇՀՀԿ Գիտական աշխատություններ, № 19, 2016, Գյումրի, 160–163:

ՍԵՂԲՈՍՅԱՆ 1997

Սեղբոյան Կ. Վ., Ավանդների վերափոխման բնույթը Գյումրիում // Արդի էթնոմշակութային գործընթացները Հայաստանում (հանրապետական գիտական նստաշրջանի զեկուցումների հիմնադրույթներ), Երևան, 1997, 40–41:

БГАЖНОВ 2010

Бгажноков Б. Х., Экофутуризм и проблемы этической рационализации жизненной среды // Адаптация народов и культур к изменениям природной среды, социальным и техногенным трансформациям (ред. А. П. Деревяко, А. Б. Куделин, В. А. Тишков), Москва, "Политическая энциклопедия", 2010, 244–255.

ПОЛТОРАНИНА 2001

Полторанина Г. В., Теоретические аспекты культурной адаптации, Автореферат на соискание ученой степени кандидата философских наук, Санкт–Петербург, 2001.

ШАГОЯН 2007

Шагоян Г. А., Город как рай и рай как город (о некоторых восприятиях Гюмери до и после землетрясения) // Շիրակի պատմա-մշակութային ժառանգությունը (հանրապետական 7-րդ գիտական նստաշրջանի նյութեր), Գյումրի, 2007, 179–184:

13 https://www.armenianow.com/hy/society/the_spitak_quake/50443/spitak_earthquake_gyumri_culture

Торгом Григорьевич Аганян
Институт археологии и этнографии

ПРОБЛЕМЫ СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ И ВОПРОСЫ КУЛЬТУРНОЙ ЭКОЛОГИИ В ГЮМРИ ПОСЛЕ ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЯ

Ключевые слова: культурная экология, культурный ландшафт, землетрясение, Гюмри, восстановление, адаптация, искусство.

Статья посвящена проблемам сохранения культурных традиций, культурной адаптации и культурной экологии города Гюмри после землетрясения. Представлены векторы развития культурной жизни и ее влияние на психическое и адаптационное восстановление населения. В статье обсуждены вопросы культурной экологии Гюмри, в частности, изменения природной среды, а также значение культурного ландшафта для самочувствия людей и для формирования эстетического вкуса у детей.

Torgom G. Aghanyan
Institute of Archaeology and Ethnography

PROBLEM OF CULTURAL ECOLOGY AND MAINTAINING OF CULTURAL TRADITIONS IN GYUMRI AFTER EARTHQUAKE

Keywords: cultural ecology, cultural landscape, earthquake, Gyumri, recovery, adaptation, art.

The article is devoted to the study of the problems of maintaining cultural traditions, ecology and adaptation of post-disastrous Gyumri. Vectors of development of cultural life, the influence of psychological and adaptive recovery of the victims after earthquake have been presented. We have touched upon issues concerning the cultural ecology of Gyumri city, specific changes of cultural environment and the importance of cultural landscape for people's health and especially for the development of children's aesthetic tastes.